

Varför föds
det inte fler barn
i Sverige?

I serien RFV REDOVISAR publicerar Riksförsäkringsverket sammanställningar av resultat av

- utrednings- och forskningsarbete
- uppföljnings- och konferensverksamhet

I huvudsak är det frågan om olika slag av rapporter och om minnesanteckningar från konferenser, som hållits av verket.

Publikationerna i denna serie utarbetas av olika enheter inom Riksförsäkringsverket.

I vissa slag av rapporter i denna serie kan det förekomma uttalanden som pekar på behovet av nya eller ändrade författningsbestämmelser eller rekommendationer på något område. Med anledning av sådana uttalanden tar Riksförsäkringsverket sedan i särskild ordning upp frågan om att ge ut nya eller ändrade författningar och allmänna råd på området. Uttalanden i rapporterna har således ingen självständig ställning som går utöver innehållet i gällande författningar och allmänna råd.

Utgivare: Enheten för föräldraförsäkring och gemensamma försäkringsfrågor

Författare: Victoria Lagerström
Tel 08/786 98 94

Omslag: Foto: Victoria Lagerström

Skriftserier som ges ut av Riksförsäkringsverket:

RFV Föreskriver	Kungörelse med bindande föreskrifter
RFV Rekommenderar	Allmänna råd om tillämpningen av författningar
RFV Redovisar	Sammanställningar av resultat av utrednings- och forskningsarbete samt av uppföljnings- och konferens verksamhet
RFV Anser	Tolkningar av rättsläget och uttalande om verkets åsikt i olika frågor
RFV Informerar	Redovisning av statistik, upplysningar om regler, rutiner och praxis.

Beställ hos: Riksförsäkringsverkets Kundtjänst Tfn 08-795 23 55

Fax 08-760 58 95 E-post: order@special.lagerhus.se eller på

Internet www.rfv.se

Tryck: Novum Grafiska 2000.

Innehåll

Inledning	5
Varför är det viktigt med ett ökat barnafödande?	6
Har familjepolitiken påverkat barnafödandet?	8
<i>Vad var det som hände med familjepolitiken under 1990-talet?</i>	10
<i>Hur ser det ut i andra länder?</i>	11
Har förhållandena på arbetsmarknaden påverkat barnafödandet?	14
<i>Vad hände med arbetsmarknaden under 1990-talet?</i>	15
Unga människors attityder till barnafödande	17
Ålderns betydelse för barnafödandet	19
Slutsatser	22
Referenser	24

Inledning

Fruksamheten i Sverige är lägre än någonsin. Utan ett invandringsöverskott skulle befolkningen minska. Under 1990 föddes 124 000 barn. Under 1999 var antalet bara 88 000. Den ekonomiska utvecklingen under 1990-talet kan vara en orsak till den låga fruktsamheten. Men trots att utvecklingen vänt till det bättre har fruktsamheten förblivit låg.¹

Genomsnittet för barnafödande låg under lång tid på cirka två barn per kvinna i Sverige. Detta gäller för kvinnor födda fram till början av 1960-talet. Det som är oroväckande är att kvinnor födda runt 1970 ligger mycket långt efter, om man jämför med utvecklingen under tidigare år. Det är mycket tveksamt om dagens 30-åringar hinner ikapp och når upp till snittet.²

För att undvika långsiktig befolkningsminskning måste varje kvinna i genomsnitt föda två barn. Alternativt behövs det ett bestående invandringsöverskott.³

Det är säkerligen flera faktorer som i olika hög grad bidrar till den låga fruktsamheten. Här kommer frågan om varför det föds så få barn att belysas, liksom möjligheterna att vända trenden. Först diskuteras varför detta överhuvudtaget är viktigt att undersöka.

¹ Välfärdsbulletinen Nr 1 2000 s 18.

² Samtal med befolkningsstatistiken på SCB (00-03-29).

³ Olsson, *Befolkningskrisen...*(2000 s 1).

Varför är det viktigt med ett ökat barnafödande?

Försörjningskvoten, det vill säga andelen yngre och äldre i relation till den arbetande delen av befolkningen, förändras i ogynnsam riktning i Sverige liksom i många andra OECD-länder. 1960 ägnade en man i OECD-länderna i genomsnitt 46 år åt förvärvsarbete. Idag har antalet år i förvärvsarbete för män sjunkit till 37, samtidigt som medellivslängden ökat från 67 till 74 år. Utbildningstiden har förlängts liksom tiden som pensionär. Medellivslängden för kvinnor har ökat med 7 år till drygt 80 år. Förvärvsarbetstiden för kvinnor har också ökat med i genomsnitt 7 år. I sin helhet ger detta en kraftig ökning av försörjningskvoten, vilket i sin tur kan ge konsekvenser för familjeliv, barns uppväxtförhållanden och levnadsvillkoren för äldre.

1997 var försörjningskvoten i Sverige drygt 0,7. Det betyder att varje person i yrkesverksam ålder hade drygt 0,7 personer att försörja. Försörjningskvoten förväntas vara konstant till år 2010 genom att minskningen av andelen barn och ungdomar kompenseras av en uppgång av andelen äldre. Därefter förväntas den öka kraftigt.⁴

I SCB:s befolkningsprognos räknar man med att fruktsamheten ökar från dagens 1,5 barn per kvinna till 1,8 barn från år 2010 och framåt. Detta är inte tillräckligt för att hindra befolkningen i förvärvsaktiv ålder att minska, en minskning som blir bestående givet SCB:s antagande om en relativt begränsad nettoinvandring.

Hans Olsson har i en studie presenterat en alternativ uppskattning till SCB:s prognos i vilken födelsetalen antas ligga kvar på den lägre nivån 1,5 barn per kvinna. Efter år 2030 skulle effekterna bli mycket allvarliga och från och med år 2060 skulle det finnas nästan dubbelt så många människor över 65 år per person i förvärvsaktiv ålder, jämfört med idag.⁵

Även om SCB:s prognos håller är läget problematiskt. Pensionsåldern har sjunkit de senaste decennierna och periodvis har den legat under 60 år i genomsnitt. Det finns ingenting som talar för att den demografiska omvandlingen kommer att stanna av. Befolkningen blir allt äldre och antalet år som

⁴ Välfärdspolitiska rådets rapport (1999 s 9–19).

⁵ Olsson, *Befolkningskrisen...* (2000 s 3–4).

ägnas åt förvärvsarbete minskar, medan utbildningstid och fritid ökar. Vård, skola och omsorg tar allt mer resurser i anspråk.

Om pensionsåldern fortsätter sjunka kommer antalet förvärvsaktiva att minska ännu tidigare. Denna utveckling kommer att påverka försörjningskvoten ytterligare och ge ett betydande tryck på offentliga utgifter.

Förr tog var och en hand om sina egna släktingar, barn såväl som gamla. Idag har försörjningsbördan till stor del flyttats från den enskilda familjen till offentlig sektor.

Med en åldrande befolkning följer ett nytt konsumtionsmönster, sparande och arbetsutbud, eftersom detta skiljer sig mellan olika åldersgrupper. Barn och ungdomar konsumerar betydligt mer offentligt tillhandahållna varor och tjänster, än de som är i yrkesverksam ålder. Detta gäller i än högre grad äldre.⁶

Av dessa skäl behövs det ett ökat barnafödande.

⁶ Välfärdspolitiska rådets rapport (1999 s 9–20).

Har familjepolitiken påverkat barnafödandet?

Den svenska familjepolitiken byggdes ut kraftigt från slutet av 1960-talet till början av 1980-talet. Föräldraförsäkringen infördes och ersättningstiden förlängdes. Antalet platser ökade i den kommunala barnomsorgen. De ekonomiska villkoren för barnafödande förändrades snabbt.

Stora ekonomiska resurser slussas via stat och kommuner till familjer som skaffar barn. Föräldrapenning, tillfällig föräldrapenning, subventionerad barnomsorg, barnbidrag, bostadsbidrag och särskilda stöd och garantier till ensamstående föräldrar utgör viktiga transfereringar till barnfamiljer. Sammantaget innebär detta att den svenska familjepolitiken både i historiskt och internationellt perspektiv är mycket omfattande.

Besparingarna under 1990-talets krisår har lett till lägre barnbidrag, högre avgifter inom barnomsorgen och lägre ersättningsnivå i föräldraförsäkringen.⁷ Även om dessa besparingar inte är så stora att de *helt* ändrar bilden av den svenska familjepolitiken som generös så får man inte glömma bort att vissa grupper – däribland de ensamstående föräldrarna, riskerar att drabbas hårdare än andra.

Även om de flesta barn i Sverige växer upp med både en mamma och en pappa så är det alltför många som bor med en ensamstående förälder. Från mitten av 1980-talet till mitten av 1990-talet ökade andelen 0–17-åringar med en ensamstående förälder från 13 till 18 procent. Det stora flertalet, knappt åtta av tio ensamföräldrar, är mammor.⁸

Familjepolitiken sänker ”priset på barn” och då kan man *förvänta sig* ökad efterfrågan. Men stödet till barnfamiljerna har en särskild struktur. Den subventionerade barnomsorgen, föräldrapenningen och rätten till tillfällig föräldrapenning för vård av sjukt barn är huvudsakligen knutna till förvärvsarbete. Genom att först arbeta kan man erhålla dessa förmåner. Familjepolitiken har underlättat för kvinnor att kombinera förvärvsarbete med föräldraskap. Det betyder att förmånerna är värdefullare för vissa kvinnor och män än för andra. Familjepolitiken kan därmed ha påverkat fruktsamhetens struktur, till exempel vem som skaffar barn och när i livet dessa barn föds.

⁷ Valföringspolitiska rådets rapport (1999 s 44–45).

⁸ Barn och deras familjer (2000 s 33–73).

Kvinnor födda på 1950-talet kunde ta del av familjepolitiken i dess utbyggda form, medan kvinnor födda på 1920- och 1930-talet endast kunde göra det i mindre omfattning. Kvinnor födda på 1940-talet kunde i ökad utsträckning ta del av densamma, men det är inte troligt att de fullt ut hade möjlighet att anpassa sig efter den.

Är det så att fruktsamheten är högre för de generationer av kvinnor som erhållit förmånerna än för de generationer som inte fick del av dem? Detta kan i såfall vara ett tecken på att familjepolitiken har bidragit till att höja nivån på barnafödandet.

I Valfärdspolitiska rådets rapport har man belyst frågan genom att först studera fruktsamheten för kvinnor födda mellan 1900 och 1953. De flesta av dessa kvinnor har avslutat sin fertila period och kommer inte att föda några fler barn. De har också större delen av sin fertila period före 1990-talet, så det är inte troligt att deras beteende påverkats av krisen. Det visar sig att för dessa kvinnor har antalet födda barn bara varierat mellan 1,83 och 2,09. Undantaget åldersgrupperna födda kring 1905 är variationsbredden 1,91 till 2,09 barn. Att det föddes cirka två barn per kvinna under en så pass lång period med så dramatiska samhällsförändringar är att betrakta som mycket stabilt.⁹

Fruketsamheten är således inte högre hos de senare åldersgrupperna som kunde ta del av de förmåner som kom med den utbyggda familjepolitiken. Det finns flera förändringar bakom denna stabilitet som motverkat varandra. I Valfärdspolitiska rådets rapport har man studerat fördelningen av antalet barn per kvinna. Andelen kvinnor som inte födde något barn alls minskade från 17 till 12 procent från 1925 till 1953. Det blev även ovanligare med ett enda barn liksom med fyra och fem eller fler barn. Andelen kvinnor med två eller tre barn ökade påtagligt.¹⁰

Samhällsförändringar av olika slag har bidragit till att de stora barnkullarna minskat i omfattning. Ett exempel är att effektiva preventivmedel blivit lättillgängliga. Ett annat exempel är den kraftiga nedgången för jordbruket. Stora barnkullar var vanliga i familjer sysselsatta i jordbruket. Det är troligt att dessa förändringar har haft en sänkande effekt på fruktsamheten vilket i sin tur kan ha motverkats av familjepolitikens höjande effekt.

⁹ Valfärdspolitiska rådets rapport (1999 s 45–47).

¹⁰ Valfärdspolitiska rådets rapport (1999 s 47).

Ett tecken på att den svenska familjepolitiken skulle ha höjt fruktsamheten kan vara om andra länder med en mindre generös familjepolitik upplevt en nedgång i fruktsamheten. Vissa gemensamma samhällsförändringar kan ha verkat i riktning mot lägre fruktsamhet i de flesta länder, fast dessa i Sverige motverkats av familjepolitiska effekter.

I Valfärdspolitiska rådets rapport jämförs den slutliga fruktsamheten för svenska kvinnor födda mellan 1940 och 1953, det vill säga de generationer som successivt kom att omfattas av en alltmer generös familjepolitik, med utvecklingen i de nordiska länderna och några mellaneuropeiska länder som bortsett från familjepolitiken har likheter med Sverige. Det visar sig att den slutliga fruktsamheten har gått ned med 0,25 barn i samtliga av de mellan-europeiska länderna.¹¹ I Norge och Danmark som har en familjepolitik som till viss utsträckning liknar Sveriges har barnafödandet också minskat, men inte lika mycket. Finland har ett mer svårtolkat resultat eftersom det är stora skillnader mellan åldersgrupperna födda i mitten av 1940-talet. I sin helhet ger detta stöd för hypotesen att familjepolitiken har bidragit till att fruktsamheten i Sverige varit fortsatt hög fram till 1990-talet.¹²

Vad var det som hände med familjepolitiken under 1990-talet?

De ekonomiska stödsystemen till barnfamiljerna genomgick en lång rad förändringar. Skälen var såväl politiska som ekonomiska. I januari 1996 sänktes barnbidraget från 750 kronor per månad till 640 kronor. Samtidigt togs flerbarnstillägget bort för barn födda efter den 1 januari 1996 och ersättningsnivån i både arbetslöshetsförsäkringen och föräldraförsäkringen sänktes till 75 procent. Ett år tidigare hade nivån sänkts från 90 till 80 procent.¹³ Barnfamiljerna som grupp fick en kraftigt försämrad ekonomisk situation. Den ekonomiska standarden för ensamföräldrar med två eller flera barn och sammanboende med tre eller flera barn minskade med cirka tio procent mellan åren 1991 och 1998, vilket kan jämföras med en minskning på cirka fyra procent för befolkningen i sin helhet.¹⁴

¹¹ Länderna är Nederländerna, Belgien, Österrike, Schweiz och Storbritannien.

¹² Valfärdspolitiska rådets rapport (1999 s 48–49).

¹³ Barnafödande och sysselsättning (1998 s 7–8).

¹⁴ Socialdepartementet, *Översyn av ekonomiska familjestöd* (2000 s 2–3).

I januari 1998 återställdes barnbidraget till 750 kronor i månaden, flerbarns-tillägget återinfördes och ersättningsnivån i föräldraförsäkringen höjdes från 75 till 80 procent.¹⁵ Trots detta fortsatte nedgången i barnafödande under 1990-talets slut. En av orsakerna till detta kan vara att de ständigt förändrade förutsättningarna har skapat en osäkerhet som i sig kan verka hämmande för utvecklingen. Dessutom minskade bidragsberoendet under 1999 för alla grupper i samhället *utom* för de ensamstående föräldrarna. Var tredje ensamstående mamma fick socialbidrag någon gång under förra året.¹⁶ Att ensamstående föräldrar har det betydligt sämre ekonomiskt sett än sammanboende med barn kan vara en av anledningarna till att många väntar allt längre med att bilda familj. Risker att bli ensamstående tas med i bedömningen för *om* man hamnar i den situationen gäller det att kunna försörja sig.

Över hälften av de ensamstående föräldrarna saknar kontantmarginal – de kan inte få fram 14 000 kronor med en veckas varsel. En lika stor andel har haft svårt att betala löpande utgifter. Det är inte enbart de ensamstående föräldrarna som har det knapert – de sammanboende där bara en av föräldrarna förvärvsarbetar hör också till de sämst ställda tillsammans med flerbarnsfamiljerna, det vill säga familjer med minst tre barn. Även i dessa grupper finns det många som saknar kontantmarginal och som har haft svårt att betala löpande utgifter.

Att ha det gott ställt ekonomiskt förekommer nästan bara i familjer med sammanboende föräldrar där båda förvärvsarbetar. Allra vanligast är det när det bara finns ett barn i familjen.¹⁷ Något som i sig knappast främjar ett ökat barnafödande!

Hur ser det ut i andra länder?

Det svenska barnafödandet ligger nu i nivå med EU-genomsnittet på 1,5 barn per kvinna. Finland, Danmark och Norge har en högre fruktsamhet, liksom även Frankrike. I Tyskland där barnafödande är betydligt lägre än EU-genomsnittet, har kvinnorna ett dilemma såtillvida att det finns en klar konflikt mellan förvärvsarbete och barnafödande. Valet står i princip mellan att föda barn eller utbilda sig och arbeta, vilket medför att många högutbildade avstår från barn. På sikt riskerar den tyska befolkningen att halveras. Det

¹⁵ Barnafödande och sysselsättning (1998 s 8).

¹⁶ Sydsvenska Dagbladet (2000-08-04).

¹⁷ Barn och deras familjer (2000 s 85–86).

behövs 500 000 invandrare per år för att den förvärvsarbetsande delen av befolkningen inte ska minska. I Tyskland vill man inte se ojämställdheten som orsak och problem.

I Italien och Spanien bor ungdomar hemma tills de är närmare 30 år eller ännu längre. Många studerar bland annat av den anledningen att det är svårt att få ett arbete och ungdomsarbetslösheten är mycket hög.¹⁸

Spanien har förövrigt bland de lägsta födelsetalen i världen. Det spanska barnafödandet har sjunkit stadigt sedan 1980 och pendlar nu mellan 1,0 och 1,2 barn. Den spanska regeringen förklarar det hela med att kvinnor blivit alltför benägna att använda preventivmedel. Men det finns andra orsaker som till exempel att föräldraledigheten endast är tre månader lång och föräldrapenningen mycket låg. Det utgår inget barnbidrag överhuvudtaget i Spanien och en majoritet av daghemmen är privata med höga avgifter. Ungdomsarbetslösheten är 34 procent för kvinnor under 25 år och statens hjälp är minimal. Dessutom så gott som ”förbjuder” arbetsgivare kvinnor att skaffa barn. Spanien behöver 12 miljoner invandrare de närmaste åren för att den arbetsande delen av befolkningen inte ska minska. Annars väntar en samhälls-ekonomisk katastrof, enligt spanska experter.¹⁹

I flera andra länder där befolkningen på några års sikt kommer att sjunka uppmuntras barnafödande på ekonomisk väg. Frankrike har för att stimulera barnafödandet satsat på barnbidrag, bidrag till hemhjälp och gratis förskola.²⁰ Det har lyckats och det franska barnafödandet är bland de högsta inom EU.

I Japan betraktas det låga barnafödandet som en tidsinställd bomb. Japanska kvinnor drar sig för att skaffa barn och fruktsamheten är nere på 1,34 barn per kvinna. Många unga oroar sig för kostnaderna, vilket har fått de japanska politikerna att besluta att även 3–6 åringar ska få rätt till barnbidrag och att från och med 2001 öka ersättningen för den ettåriga föräldraledigheten från 25 till 40 procent av lönen. Även inom det japanska näringslivet försöker man att få igång barnafödandet. Leksakstillverkaren Bandai till exempel, erbjuder 80 000 kronor till alla anställda som får ett andra barn. Men pengar räcker inte långt om det inte finns någon barnomsorg. Redan för sex år sedan utlovade den japanska regeringen en utbyggnad av daghemmen men fortfarande råder en omfattande brist.

¹⁸ Fruktsamhetsseminarium med Britta Hoem (00-05-23).

¹⁹ Dagens Nyheter (00-08-13).

²⁰ Sydsvenska Dagbladet (00-08-04).

Ett annat viktigt skäl till det låga barnafödandet i Japan är de japanska kvinnornas rädsla att tvingas dra hela lasset själva. I nästan var tredje familj där båda är heltidsarbetande lyfter inte mannen ett finger i hushållet, enligt en ny studie. Och försvinnande få delar lika på arbetsuppgifterna.²¹

Även om situationen är annorlunda i Sverige så förhåller det sig ändå så att kvinnor i allmänhet tar ett större ansvar i föräldrarollen än männen. Det är vanligare att kvinnor arbetar deltid vilket medför att den personliga ekonomin påverkas negativt. 1999 tog männen ut 11,6 procent av föräldrapenningdagarna vilket innebär att kvinnorna tog ut 88,4 procent. Drygt en tredjedel av männens ledighet var förlagd till kvartal tre, det vill säga till juli, augusti och september.²²

I USA ökar befolkningen, men det beror till stor del på den höga invandringen. I tredje världen ökar visserligen befolkningen, men även där har tillväxten bromsats. Snabbast har barnafödandet i Latinamerika minskat, från 5,9 till 2,7 barn på 50 år.²³

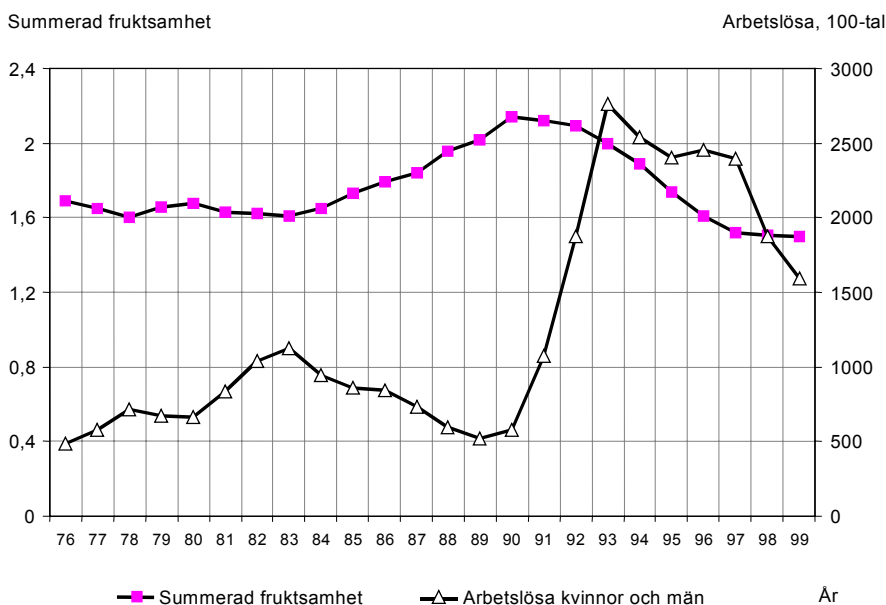
²¹ Dagens Nyheter (00-08-20).

²² Riksförsäkringsverkets egen statistik.

²³ Sydsvenska Dagbladet (00-08-04)

Har förhållandena på arbetsmarknaden påverkat barnafödandet?

Summerad fruktsamhet och arbetslösa i åldern 16-44 år

Källor: Arbetskraftsundersökningen och Befolkningsstatistiken, Statistiska centralbyrån

Den strategi för barnafödande som ger det största ekonomiska utbytet är att kvinnor först skaffar sig en utbildning och ett fast arbete och därefter föder barn. Detta ger möjlighet att få högre föräldrapenning och efter barnledighet möjlighet att återgå till det tidigare arbetet och samtidigt nyttja den kommunala barnomsorgen. Det ger också möjlighet att erhålla ersättning för vård av sjukt barn. Om kvinnor (och män) följer ett sådant mönster för barnafödande blir den totala fruktsamheten i landet mer känslig för konjunktur- och arbetsmarknadsläget.²⁴

²⁴ Välfärdspolitiska rådets rapport (1999 s 52).

Diagrammet på föregående sida visar arbetslösheten för kvinnor och män och den summerade fruktsamheten från 1976 till 1999, det vill säga under den period som den svenska familjepolitiken varit utbyggd och konjunkturmönstret i fruktsamhetstalen borde synas om det finns. Summerad fruktsamhet är det beräknade antalet barn som kvinnor får under hela sin reproduktionsperiod givet fruktsamhetsnivån ett bestämt år.

Av diagrammet går det att utläsa att fruktsamheten i viss utsträckning är känslig för konjunkturförändringar. Fruktsamheten ökar något vid den svaga förbättringen av arbetsmarknaden under konjunkturuppgången 1979–80, för att sedan sjunka igen. Under högkonjunkturen på 1980-talet då många såg risken som mycket liten att bli arbetslösa eller att på annat sätt råka i ekonomiska svårigheter, stiger fruktsamheten årligen för att 1990 nå toppnivån på i genomsnitt 2,14 barn. När högkonjunkturen därefter övergår i lågkonjunktur med den medföljande höga arbetslösheten på 1990-talet, uppvisar fruktsamheten samma mönster till en början och sjunker, men den fortsätter sjunka även i slutet på 1990-talet, trots att konjunkturen och arbetsmarknadsläget förbättrats. 1999 ligger fruktsamheten på rekordlåga 1,50 barn per kvinna i genomsnitt.

Vad hände med arbetsmarknaden under 1990-talet?

Överskottet på arbetskraft gjorde det möjligt för arbetsgivare att ställa högre krav på de anställdas effektivitet och lojalitet. Omorganiseringar och rationaliseringar medförde att mer arbete utfördes med mindre arbetsstyrka.²⁵ Den kraftiga försämringen av villkoren innebar att det tog längre tid att etablera sig och få ett fast arbete. Det blev vanligare med tillfälliga anställningar vilket ökade osäkerheten för den som ville ta barnledigt något år.²⁶

Beslutet om att bilda familj är i de flesta fall fattat gemensamt, men kvinnor är känsligare för förändringar på arbetsmarknaden än vad män är. Detta eftersom kvinnor utan tvekan riskerar mer än män genom att förlossning och amning ofrånkomligen medför frånvaro från arbetet. Hur stort risktagandet är beroende på vem man är, vilken arbetsgivare och vilket arbete man har, men risken är givetvis större när arbetsmarknadssituationen är dålig.²⁷ Britta Hoem

²⁵ Hans Olsson har beskrivit denna utveckling i *Hårdare villkor i arbetslivet...* (2000 s 1).

²⁶ Välfärdspolitiska rådets rapport (1999 s 52–53).

²⁷ Löfström (2000 s 26).

har undersökt förhållandet mellan inkomst och barnafödande och funnit ett klart samband – ju mer etablerade kvinnor är på arbetsmarknaden, desto mer ökar deras benägenhet att föda barn.²⁸

Arbetslösheten under 1990-talet drabbade i särskilt hög grad unga människor genom att det blev mycket svårt att få ett fast arbete. Problemen var mest uttalade för dem med förhållandevis kort utbildning. Fler än någonsin valde därför att studera vidare, något som i sig bidrog till att de successivt sköt barnafödandet framför sig.²⁹

Det förhåller sig också så att även om läget på arbetsmarknaden nu förbättrats så har sysselsättningsuppgången bland unga inte varit speciellt stor. Därtill har tillsvidareanställningarna minskat till förmån för projektanställningar. Andelen studerande är fortsatt hög, även om antalet sökande till universiteten minskar något.

De nya anställningsformerna har givit konsekvenser för unga människors möjligheter att skaffa bostad. Som projektanställd är det ofta svårare att bli accepterad som hyresgäst, än det är för dem som har en fast anställning. Dessutom råder det bostadsbrist i storstadsregionerna där många lediga tjänster finns. Utan lämplig bostad är det svårt att etablera ett parförhållande. Något som är svårt ändå idag när många växlar från att vara singel till sambo och till singel igen. Antalet ensamstående i 28–33 års ålder har ökat mycket kraftigt under senare år.³⁰

Högkonjunkturen tycks även ha gått de ensamstående föräldrarna förbi. Det är betydligt vanligare att ensamstående mammor antingen står helt utanför arbetskraften eller är arbetslösa, än att sammanboende föräldrar gör det. Samma sak gäller för ensamstående pappor, om än inte i lika stor utsträckning.³¹ Ensamstående föräldrar som blir arbetslösa har dessutom bara hälften så stor chans att få ett nytt arbete jämfört med sammanboende föräldrar, enligt en undersökning gjord vid Umeå universitet.³²

²⁸ Fruktsamhetsseminarium med Britta Hoem (00-05-23).

²⁹ Valfärdsbulletinen Nr 1 2000 s 18.

³⁰ Fruktsamhetsseminarium med Britta Hoem (00-05-23).

³¹ Barn och deras familjer (2000 s 73).

³² Sydsvenska Dagbladet (00-08-04) – sociolog Mikael Nordenmark vid Umeå universitet har påvisat detta.

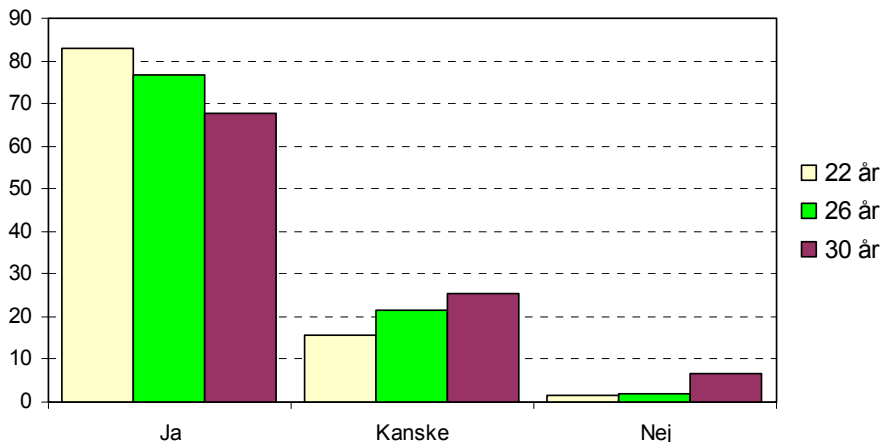
Unga människors attityder till barnafödande

Under våren 1999 genomförde SCB en enkätundersökning med personer födda 1968, 1972 och 1976. Totalt medverkade drygt 2300 män och kvinnor i undersökningen. De fick svara på frågor om attityder till familj, barnafödande, giftermål kontra sammanboende och förvärvsarbete, liksom sina planer och förväntningar inför framtiden.³³

Studien visar att även om läget på arbetsmarknaden sakta förbättrats är tveksamheten fortfarande stor till att skaffa barn. Två av tre eller 68 procent av de 30-åriga kvinnorna som ännu inte hade egna barn uppgav att de räknade med att få barn. Bland männen i samma ålder var siffran 59 procent. Det var relativt få som sade ett bestämt nej till barn, men många som sade "kanske".

Barnlösa kvinnors svar på om de tror att de kommer få barn i framtiden

Procent

Källa: Välfärdsbulletinen Nr 1

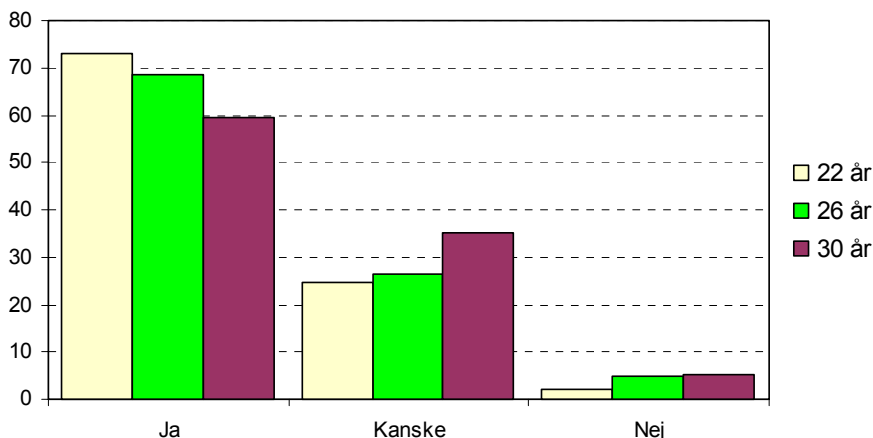
Många av de barnlösa kvinnorna och männen levde inte i parförhållande vid undersökningstillfället. Inte oväntat visar studien att osäkerheten om framtida

³³ Undersökningen utfördes på uppdrag av Eva Bernhardt vid Centrum för kvinnoforskning på Stockholms universitet.

barnafödande var störst hos de barnlösa kvinnorna och männen som inte gjorde det. Bland dem som levde i ett parförhållande var det tre av fyra kvinnor som räknade med att få barn, jämfört med knappt sex av tio av de ensamstående.

Barnlösa mäns svar på om de tror att de kommer få barn i framtiden

Procent

Källa: Välfärdsbulletinen Nr 1

Men studien visar också att barn inte var någon självklarhet ens för dem som levde i ett parförhållande. 19 procent av männen och 16 procent av kvinnorna med partner, uppgav att ett av skälen till att de inte hade barn var att de saknade *lämplig* partner. Av de ensamstående var det 64 procent av männen och 60 procent av kvinnorna som nämnde avsaknaden av lämplig partner som ett av flera skäl till att de inte skaffat barn. Både ensamstående och sammanboende uppgav i övrigt att de ville vänta till dess andra saker var avklarade såsom utbildning, säkert jobb, ”göra annat”, eller bara att de ”inte velat ha barn ännu”.

Studien visar även att de flesta vill känna att de har ekonomisk trygghet innan det blir aktuellt med att skaffa barn. De som uppgav att de var arbetslösa var mer osäkra på om de skulle skaffa barn än de som hade ett arbete eller som studerade. Likaså var de som hade en kort utbildning mer tveksamma än de som hade en eftergymnasial utbildning.³⁴

³⁴ Välfärdsbulletinen Nr 1 2000 s 18–19.

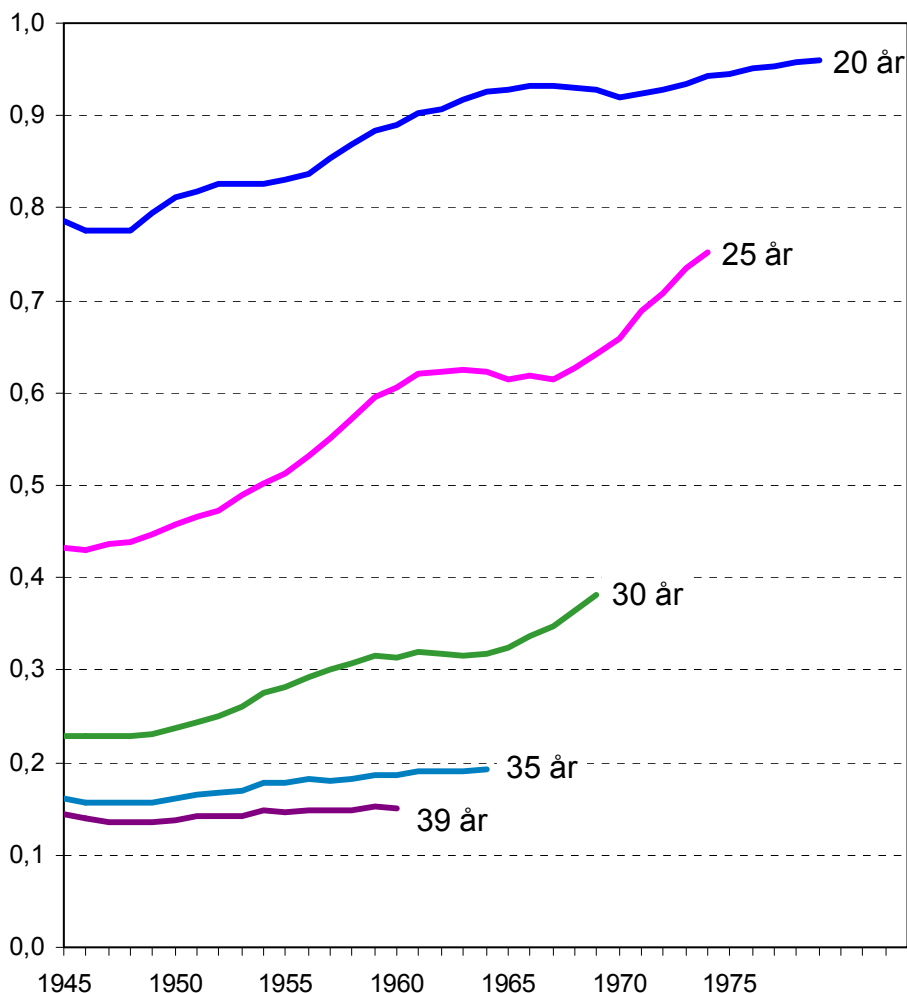
Ålderns betydelse för barnafödandet

Till viss del kan nedgången i barnafödandet hänföras till att kvinnor väntat med att skaffa sitt första barn. Medelåldern har stigit från 25 år 1975 till 28 år 1998.

Det centrala för utvecklingen är just om och när det första barnet kommer, då benägenheten att skaffa ett andra barn varit relativt hög under senare år – den har legat på 80 procent. Att föda ett tredje barn däremot varierar med konjunkturen och det är ungefär en tredjedel som gör det idag.

Med tanke på den mycket stabila slutliga fruktsamheten bland svenska kvinnor födda fram till början av 1950-talet kan det tyckas osannolikt att en stor andel av kvinnorna födda därefter kommer att välja att helt avstå från att skaffa barn, eller att välja att bara föda ett barn. I diagrammet på nästa sida illustreras andelen kvinnor i olika åldrar som (ännu) inte har barn. Av 30-åringarna är hela 38 procent barnlösa, så det finns en potential för ganska många födda barn framöver.

Andelen kvarvarande barnlösa i olika åldrar för kvinnor födda 1945 till 1979

Källa: Britta Hoem, *Befolkningsstatistiken*, Statistiska centralbyrån

Men det är också möjligt att vissa generationer har tappat så mycket att de inte hinner ikapp, vilket skulle innebära att 1990-talets låga barnafödande ger en strukturell nedgång i den slutliga fruktsamheten. För detta talar att de kvinnor som faktiskt önskar tre eller fyra barn kommer att få kortare tid på sig att realisera sina önskemål, eftersom de skjutit så länge på att skaffa sitt första barn. Om respektive års fruktsamhetsmönster skulle gälla även i framtiden skulle det innebära 25 procent barnlöshet!

Britta Hoem har funnit att ju äldre kvinnor är desto tätare är det mellan deras barn, samtidigt som benägenheten att skaffa ett andra barn sjunker med kvinnors ålder. Av de kvinnor som är 30–34 år när de får sitt första barn föder 71 procent ett andra barn, medan siffran är 44 procent för dem som är 35–39 år och 19 procent för 40–44-åringarna.³⁵

Vad gäller männen så är de i genomsnitt minst två till tre år äldre än kvinnorna när de får sitt första barn. För männen är situationen annorlunda eftersom de är fertila i högre åldrar. Det visar sig också i statistiken för inte så få nyblivna pappor är 45 år eller äldre!³⁶

Något som har betydelse för utvecklingen är det faktum att det med stigande ålder blir svårare för kvinnor att överhuvudtaget bli gravida. När man väl önskar barn kan det vara för sent. Provrörsbefruktningarna har ökat och det beror delvis på att dagens blivande föräldrar är otåliga. Det ska gå fort att bli gravid när man väl bestämt sig. Förr gifte man sig och hade inställningen att ”barnen kommer när de kommer”, samtidigt som man i genomsnitt hade fler fertila år framför sig. Det var inte lika bråttom helt enkelt.³⁷

³⁵ Fruktsamhetsseminarium med Britta Hoem (00-05-23), **obs** – tvillingfödslar ökar med kvinnors ålder.

³⁶ Barn och deras familjer (2000 s 25).

³⁷ Fruktsamhetsseminarium med Britta Hoem (00-05-23).

Slutsatser

Den svenska samlade historiska erfarenheten visar att demografin är känslig för de rådande förutsättningarna i samhället.

Av betydelse utanför socialförsäkringens område är sysselsättningsnivån och huruvida det finns fasta arbeten eller inte. Att de flesta kvinnor väntar med barnafödandet tills de fått en fast tjänst är ett uttryck för att de vill känna sig säkra på att kunna klara sig på egen hand. Därigenom tycks risken att bli ensamstående förälder vara med i bedömningen av när det är lämpligt att skaffa barn.

Under 1990-talet fick många barnfamiljer en kraftigt försämrad ekonomisk situation, bland annat genom nedskärningarna i de familjepolitiska stöden. Även om bidrags- och ersättningsnivåerna till viss del återställts igen så är både underhållsstödet och bostadsbidraget som är särskilt viktiga för ensamstående föräldrar *nominellt* oförändrade. Detta innebär att de ensamstående föräldrar som är ekonomiskt beroende av dessa stöd har halkat efter genom att deras relativa position försämrats. Detta är ett familjepolitiskt område som varit eftersatt sedan 1990-talets krisår.

Ett syfte med socialförsäkringssystemet är att det ska normalisera livet. En risk med att skaffa barn är att det kan medföra svårigheter med försörjningen. Familjepolitiken kan skapa trygghet genom att minska denna risk.

Det ser ljusst ut framöver såtillvida att efterfrågan på arbetskraft ökar. Det som förmörkar bilden är att arbetsgivare har blivit mer tveksamma till att anställa främst unga kvinnor och ensamstående föräldrar, men även unga män. Dessa grupper måste bli mer efterfrågade på arbetsmarknaden och här har familjepolitiken en uppgift i att skapa en medvetenhet om detta hos arbetsgivarna.

En allmän arbetstidsförkortning ger i första hand heltidsarbetande kortare arbetstid och i sista hand småbarnsmödrar, eftersom många av dem redan arbetar deltid. Resultatet av en allmän arbetstidsförkortning blir därmed att småbarnsföräldrarnas andel av den totala arbetstiden ökar. En åtgärd för att underlätta för småbarnsföräldrar är istället att rikta arbetstidsförkortningen till denna grupp. Här kommer föräldraförsäkringen in i bilden som ett kraftfullt inslag i den politik som på allvar kan göra det möjligt att förena arbete och barn.

En påtaglig risk i nuläget är att en del av de unga – främst de som är lågutbildade och som har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden – inte kommer att hinna skaffa de barn som tidigare generationer visat sig vilja ha, det vill säga ungefär två. Detta skulle i så fall vara ett bestående pris för krisen och kanske det högsta.

Referenser

Arbetskraftsundersökningen, Statistiska centralbyrån

Befolkningsstatistiken, Statistiska centralbyrån

Bernhardt, Eva; Hoem, Britta (2000), *Barn? Ja, kanske*, Vålfärdsbulletinen Nr 1

Fruksamhetsseminarium med Britta Hoem (00-05-23), Finansdepartementet

Löfström, Åsa (2000); *Att sätta barn till världen*, Institutionen för nationalekonomi, Umeå Universitet

Olsson, Hans (2000), *Befolkningskrisen – en svensk och europeisk ödesfråga*

Olsson, Hans (2000), *Hårdare villkor i arbetslivet fördjupar befolkningskrisen*

Opitz, Caspar (00-08-13), *Vill du ha barn tar du en enorm risk*, Dagens Nyheter

Politiska redaktionen (00-08-04), *Att föda eller inte föda*, Sydsvenska Dagbladet

Riksförsäkringsverkets statistikdatabas

Ruin, Pål (00-08-20), *Livsviktig lektion i papparollen*, Dagens Nyheter

Socialdepartementet (2000), *Översyn av ekonomiska familjestöd*

Statistiska centralbyrån (1998), *Barnafödande och sysselsättning*, Demografiska rapporter 1998:1, SCB-Tryck

Statistiska centralbyrån (2000), *Barn och deras familjer 1998*, Demografiska rapporter 1999:3, SCB-Tryck

Söderström, Lars; Björklund, Anders; Edebalk, Per Gunnar; Kruse, Agneta (1999), Vålfärdspolitiska rådets rapport 1999, *Från dagis till servicehus, Vålfärdspolitik i livets olika skeden*, Studieförbundet näringsliv och samhälle

Varför föds det inte fler barn i Sverige?

Genomsnittet för barnafödande låg under lång tid på cirka två barn per kvinna i Sverige. Nu är det lägre än någonsin. Av dagens 30-åriga kvinnor är hela 38 procent barnlösa, vilket är en betydligt högre andel jämfört med kvinnor i samma ålder bakåt i tiden. I denna studie belyses frågan om varför det föds så få barn, liksom även vilka möjligheter det finns att vända trenden.

Följande RFV REDOVISAR har publicerats under år 2000

- 2000:1 Båda blir bäst. Attityden till delad föräldraledighet
- 2000:2 Dagmar 235 – en uppföljning av den särskilda ersättningen för rehabiliterings- och behandlingsinsatser inom hälso- och sjukvården år 1998
- 2000:3 Inkomstavstämning av 1998 års bostadsbidrag till barnfamiljer och ungdomar
- 2000:4 Socialförsäkringens omfattning 1998 – 2001. *Vem får pengarna och hur finansieras försäkringen?*
- 2000:5 Mötet med försäkringskassan. Kundundersökning 1998.
- 2000:6 Parallellimporterade läkemedel – inte till vilket pris som helst
- 2000:7 Försäkringskassan bedömer Riksförsäkringsverket år 1999
- 2000:8 Landstingens tandvårdstaxor den 1 maj 2000. En undersökning av prisutvecklingen från 1 januari 1999.